МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ДЕРЖАВНА НАУКОВА УСТАНОВА «УКРАЇНСЬКИЙ ІНСТИТУТ НАУКОВО-ТЕХНІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ТА ІНФОРМАЦІЇ»

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДЛЯ ВИКОНАВЦІВ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ І РОЗРОБОК ТА РЕЦЕНЗЕНТІВ ЩОДО ЗДІЙСНЕННЯ ВІДКРИТОГО ВІДПОВІДАЛЬНОГО РЕЦЕНЗУВАННЯ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Київ – 2024

УДК 001.8:002.3

Укладачі:

Аврамчук Богдан Олегович, к.е.н, ст. досл., заступник директора з науково-експертної діяльності УкрІНТЕІ;
Задворний Андрій Сергійович, к.е.н, старший науковий співробітник відділу науково-методичного та інформаційного забезпечення експертної діяльності УкрІНТЕІ;
Яцишин Анна Володимирівна, д.п.н., с.н.с., завідувач сектору моніторингу наукової діяльності УкрІНТЕІ;
Засанська Світлана Володимирівна, к.е.н, с.н.с., доц., завідувач відділу науково-методичного та інформаційного забезпечення експертної діяльності УкрІНТЕІ;
Яценко Віктор Олександрович , к.ф-м.н., завідувач відділу організації та проведення наукової та науково-технічної експертизи УкрІНТЕІ;
Ковальчук Василь Борисович, к.ф-м.н., провідний науковий співробітник відділу організації та проведення наукової та науково-технічної експертизи УкрІНТЕІ.

Затверджено Вченою радою Українського інституту науково-технічної експертизи та інформації, протокол № 11 від 26.12.2024 року.

Методичні рекомендації для виконавців наукових досліджень і розробок та рецензентів щодо здійснення відкритого відповідального рецензування наукових досліджень [Електронний ресурс] / Уклад. Б. О. Аврамчук, А. С. Задворний, А. В. Яцишин та інш. – Київ : УкрІНТЕІ, 2024. – 16 с.

УДК 001.8:002.3

© МОН України
© УкрІНТЕІ
© Б. О. Аврамчук, А. С. Задворний, А.В. Яцишин,
С. В. Засанська, В.О.Яценко, В.Б. Ковальчук

ЗМІСТ

Вступ……...4

І. Загальні положення…….……...7

ІІ. Рецензування наукових досліджень …….……8

ІІІ. конфлікт інтересів …….....10

Список використаних джерел.... …….…...12

ВСТУП

У науковому світі рецензування є важливим компонентом процесу академічної підготовки та видання матеріалів. Рецензування допомагає гарантувати, що опубліковані статті та матеріали відповідають на важливі запити та роблять точні висновки на основі професійно проведених досліджень та експериментів. Подання матеріалів низької якості стає все більш поширеним, а рецензування діє як фільтр, який дозволяє забезпечити високі стандарти роботи наукової спільноти. Основна перевага процесу рецензування полягає в тому, що рецензовані матеріали забезпечують надійну форму наукового спілкування. Оскільки наукові знання накопичуються й будуються на собі, ця довіра особливо важлива.

Відкритий доступ (open access) — це безкоштовний, швидкий, постійний, повнотекстовий доступ в режимі реального часу до наукових та навчальних матеріалів, що реалізовується для будь-якого користувача у глобальній інформаційній мережі, здійснюваний переважно до рецензованих науково-дослідних журналів.

Перша міжнародна згадка про відкритий доступ (англ. Open access (OA)) міститься в Будапештській Декларації відкритого доступу у лютому 2002. За нею слідували заява Біфезда у червні 2003 і Берлінська декларація про відкритий доступ до наукових та гуманітарних знань у жовтні 2003.

Відкритий доступ реалізується через два основних шляхи:

1. Публікація в журналах, які знаходяться у відкритому доступі та роблять опубліковані матеріали доступними в режимі реального часу.

2. Депонування, яке передбачає що дослідники розміщують свої вже опубліковані статті також в репозитарії - відкритому тематичному чи інституційному електронному архіві. Депозит може бути оформлений у вигляді статті, що пройшла рецензування, або у вигляді препринту.

Репозитарії також розміщують інші типи наукових та навчальних документів: дисертації, тези, наукові звіти, презентації, дані, зображення та ін.

Досі в світі не розроблено іншого, більш надійного, механізму, здатного стимулювати науковців до поширення найкращих наукових досягнень, доступних на даний момент часу, окрім рецензування.

При цьому, власне процес рецензування зазвичай не регламентується рівні законів чи підзаконних актах у розвинених країнах, а є завданням наукових видавництв. Вітчизняне законодавство так само не врегульовує процес рецензування, натомість на законодавчому рівні закріплено поняття наукової і науково-технічної експертизи, яке має схожість з рецензуванням, проте не є тотожним.

В Україні діє Закону України «Про наукову та науково-технічну експертизу» (надалі Закон), який визначає правові, організаційні і фінансові основи експертної діяльності в науково-технічній сфері, а також загальні основи і принципи регулювання суспільних відносин у галузі організації та проведення наукової та науково-технічної експертизи з метою забезпечення наукового обґрунтування структури і змісту пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки, наукових, науково-технічних, соціально-економічних, екологічних програм і проектів, визначення напрямів науково-технічної діяльності, аналізу та оцінки ефективності використання науково-технічного потенціалу, результатів досліджень.

Згідно з статтею 1 Закону, наукова і науково-технічна експертиза визначена як діяльність, метою якої є дослідження, перевірка, аналіз та оцінка науково-технічного рівня об’єктів експертизи і підготовка обгрунтованих висновків для прийняття рішень щодо таких об’єктів.

Згідно зі статтею 6 Закону, підставами для проведення наукової та науково-технічної експертизи є:

- рішення органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, прийняті в межах їх повноважень;

- договори на проведення наукової та науково-технічної експертизи, укладені підприємствами, установами та організаціями, фізичними особами.

Тобто, наукова експертиза – це нормативно врегульований механізм, який має застосовуватись у законодавчо визначених випадках. Інших законодавчо закріплених тлумачень терміну «наукова експертиза» в українському правовому полі не існує.

Рецензування широко застосовується в науковій сфері багатьох країн світу. Рецензування може відбуватись за окремим рекомендаціями, традиціями наукових спільнот та правилами або внутрішніми процедурами наукових журналів. Не маючи законодавчого врегулювання у більшості наукових спільнот світу, рецензування є важливим елементом відкритого суспільства.

Таким чином, при написанні методичних рекомендацій щодо відкритого рецензування необхідно спиратися на світовий досвід відкритого рецензування наукових видавництв з обов’язковим врахуванням вітчизняного досвіду у сфері врегульованої наукової експертизи та існуючого рецензування дисертацій, монографій, наукових публікацій тощо.

І. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

1.1. Методичні рекомендації для виконавців наукових досліджень і розробок та рецензентів щодо здійснення відкритого відповідального рецензування наукових досліджень (далі – рекомендації) розроблені з метою врегулювання механізмів здійснення відкритого рецензування наукових досліджень в Україні.

1.2. Рецензування наукових досліджень (далі – рецензування) – це оцінка наукових досліджень і розробок шляхом їх перегляду, перевірки та підготовки обгрунтованого відгуку.

1.3. Відкрите рецензування – це рецензування, при якому особи рецензентів та рецензії відкриті для авторів та/або читачів.

1.4. Рецензія – це відгук, який відображає думку рецензента та містить його оцінку матеріалів наукових досліджень і розробок.

1.5. Рецензент – це особа, яка має кваліфікацію та досвід за тематикою наукових досліджень об’єкта рецензування, не має конфлікту інтересів та безпосередньо здійснює рецензування.

1.6. Замовники рецензії – наукові установи та організації, заклади вищої освіти, наукові журнали, автори, групи авторів, органи державної влади, органи місцевого самоврядування та інші зацікавлені особи.

Замовники рецензії самостійно визначають види, типи та підходи до проведення рецензування та вимоги до рецензента, в залежності від об’єкта рецензування.

1.7. Обов’язковому рецензуванню підлягають остаточні звіти з виконання фундаментальних, прикладних наукових досліджень, науково-технічних (експериментальних) розробок, що виконувалися повністю або частково за кошти державного бюджету, монографії та дисертації.

Зазначені рецензії розміщуються у вільному доступі у Національному репозитарії з прив’язкою до повних текстів завершених відкритих наукових досліджень і науково-технічних розробок та захищених дисертацій;

1.8. Рецензування може відбуватися як до публікації чи винесення для публічного обговорення та захисту наукових досліджень, так і після їх публікації чи захисту.

ІІ. РЕЦЕНЗУВАННЯ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

2.1. Рецензування може проводитися за наступними критеріями:

а) відповідність назви дослідження його змісту;

б) актуальність дослідження;

в) чіткість формулювання мети та цілей дослідження;

г) детальність та зрозумілість опису методів дослідження та проблем, на вирішення яких дослідження спрямоване;

д) зрозумілість та достовірність опису наукового дослідження;

е) відповідність результатів дослідження зробленим висновкам;

є) актуальність та релевантність проаналізованих літературних джерел;

ж) загальна якість оформлення наукового дослідження.

Замовники рецензій самостійно визначають критерії, за якими проводиться рецензування наукових досліджень і розробок.

2.2. Рецензія має бути чітко структурованою та містити необхідні елементи, зокрема:

а) резюме, в якому вказується назва, автори (у випадку відкритого рецензування) та загальна оцінка якості наукового дослідження;

б) основна частина, в якій рецензент оцінює наукове дослідження за визначеними критеріями;

в) рекомендації щодо змін чи виправлень, можливості публікації, друку тощо.

Замовники рецензії можуть самостійно визначати додаткові структурні елементи рецензії.

2.3. У випадку відкритого рецензування рецензент також вказує своє ім’я та прізвище, науковий ступінь, вчене звання, посаду та місце роботи.

2.4. Рецензенти повинні дотримуватись принципів рецензування:

а) рецензувати лише ті наукові дослідження, для яких вони мають предметні знання;

б) поважати конфіденційність рецензування та не розкривати жодних деталей щодо наукового дослідження або його рецензування під час або після рецензування, окрім тих, які були оприлюднені автором чи замовником рецензії;

в) не використовувати інформацію, отриману під час рецензування, для власних інтересів чи переваг будь-якої іншої особи або організації, а також для того, щоб завдати шкоди чи дискредитувати інших;

г) заявляти замовнику рецензії про всі наявні або потенційні конфліктні інтереси;

д) не допускати, щоб рецензії залежали від походження наукових досліджень, національності, релігійних чи політичних переконань, статі чи інших характеристик авторів або від будь-яких комерційних мотивів;

е) бути об’єктивними у своїх рецензіях, утримуватись від ворожості чи підбурювання, та від наклепницьких чи принизливих особистих коментарів;

ж) проводити рецензування своєчасно;

і) надавати замовнику рецензії достовірну особисту та професійну інформацію, яка точно відображає досвід та кваліфікацію;

к) проводити рецензування особисто та не видавати себе за іншу особу.

ІІІ. КОНФЛІКТ ІНТЕРЕСІВ

3.1. Конфлікт інтересів — це все, що заважає або може сприйматися як таке, що заважає повній та об’єктивній презентації, рецензуванню, прийняттю редакційних рішень або публікації дослідницьких чи недослідницьких статей.

3.2. Конфлікт інтересів може бути фінансовими чи нефінансовим, професійним чи особистим. Конкуруючі інтереси можуть виникнути у відносинах з організацією чи іншою особою. Вони можуть нести уявну або фактичну упередженість у процесі рецензування. Поява упередженості під час рецензування може скомпрометувати дослідження в цілому, навіть якщо дослідження є абсолютно достовірним.

3.3. Кожен, хто бере участь у процесі рецензування, повинен заявити про всі потенційно можливі факти конфлікту інтересів, які виникли протягом останніх 5 років. Також повинні бути заявлені всі факти можливого конфлікту інтересів, які виникли протягом 5 років після проведення дослідження, що розглядається, або підготовки статті до публікації.

3.4. Для виявлення конфлікту інтересів, рецензенти повинні самостійно пройти короткий опитувальник, який наведено в Додатку 1. Якщо рецензент ствердно відповідає на будь-яке з питань опитувальнику, він повинен заявити про конфлікт інтересів, перш ніж прийняти запрошення до рецензування.

3.5. У деяких випадках, конфлікт інтересів може бути збережений в процесі рецензування, проте він має бути обов’язково задекларованим безпосередньо в рецензії. Якщо про конфлікт інтересів стане відомо після публікації рецензії, про це має бути терміново і відкрито повідомлено у виданнях, в яких було опубліковано наукові матеріали та рецензії до них.

3.6. Про конфлікт інтересів, який виник на будь-якому етапі рецензування, повинні відкрито повідомляти всі учасники процесу рецензування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2016). Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії. Retrieved from https://ips.ligazakon.net/document/view/T179800?an=436&ed=2014_04_17

2. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2021). ПОСТАНОВА від 17 листопада 2021 р. № 1197 Деякі питання присудження (позбавлення) наукових ступенів. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1197-2021-%D0%BF#Text

3. Centre for Economic Policy Research. (2023). Evaluation of academic research: Peer review versus bibliometric algorithm. Retrieved from https://cepr.org/voxeu/columns/evaluation-academic-research-peer-review-versus-bibliometric-algorithm

4. Chen, Y., & Xie, J. (2008). Consumer Reports. Retrieved from https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/1094670518779456

5. Council of Science Editors. (n.d.). Recommendations for promoting integrity in scientific journal publications. Retrieved from https://www.councilscienceeditors.org/recommendations-for-promoting-integrity-in-scientific-journal-publications

6. Digest. (2023). Порядок рецензування публікацій. Retrieved from https://digest.kndise.gov.ua/poriadok-recenzuvannia-publikacij/

7. Editage Insights. (n.d.). Understanding the peer review process: A step-by-step guide for researchers. Retrieved from https://www.editage.com/insights/understanding-the-peer-review-process-a-step-by-step-guide-for-researchers

8. Elsevier. (n.d.). How to review manuscripts. Retrieved from https://www.elsevier.com/connect/reviewers-update/how-to-review-manuscripts

9. Elsevier. (n.d.). How to review manuscripts. Retrieved from https://www.elsevier.com/reviewers/how-to-review#begin

10. Emmanuel College. (n.d.). Scholarly (or academic) and peer-reviewed. Retrieved from https://emmanuel.libanswers.com/faq/360231#:~:text=Scholarly%20(or%20academic)%20and%20peer,on%20top%20of%20scholarly%20work.

11. Journal Lab. (n.d.). Peer reviews and journal lab's expert review differences and why you need them. Retrieved from https://journallab.io/peer-reviews-and-journal-labs-expert-review-differences-and-why-you-need-them/

12. LIGA Zakon. (2014). Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії. Retrieved from https://ips.ligazakon.net/document/view/T179800?an=436&ed=2014_04_17

13. LinkedIn. (n.d.). How can you ensure peer reviewers are qualified to provide feedback? Retrieved from https://www.linkedin.com/advice/0/how-can-you-ensure-peer-reviewers-qualified-provide-feedback-qb4cc

14. Monash University. (n.d.). Peers versus experts: Whose opinion do we value more? Retrieved from https://impact.monash.edu/marketing/peers-versus-experts-whose-opinion-do-we-value-more/

15. National Center for Biotechnology Information. (n.d.). Retrieved from https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4975196/#ref1

16. National Library of Medicine. (n.d.). Retrieved from https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4975196/#ref1

17. National Library of Ukraine Vernadsky. (n.d.). Retrieved from http://nbuv.gov.ua/node/1423

18. Open Science. (n.d.). Peer review guidelines. Retrieved from https://openscience.in.ua/peer-review-guidelines.html

19. PLOS. (n.d.). Competing interests for reviewers. Retrieved from https://plos.org/resource/competing-interests-for-reviewers/#:~:text=Competing%20interests%20can%20be%20financial,submission%20or%20peer%20review%20process.

20. Robson, B. (n.d.). Is peer review a mandatory process for all published papers? Quora. Retrieved from https://www.quora.com/Is-peer-review-a-mandatory-process-for-all-published-papers-If-so-why-do-errors-still-occur-in-published-papers-despite-going-through-peer-review#:~:text=For%20papers%20published%20in%20peer,aspect%20of%20the%20method%20used.

21. Skeptic. (2023). Integrity bulletin. Retrieved from https://www.skeptic.in.ua/wp-content/uploads/Integrity-bulletin-28.pdf

22. Taylor & Francis. (n.d.). Tips on how to get involved in peer review. Retrieved from https://editorresources.taylorandfrancis.com/reviewer-guidelines/tips-on-how-to-get-involved-in-peer-review/

23. Typeset. (n.d.). What are the differences between expert feedback and peer review? Retrieved from https://typeset.io/questions/what-are-the-differences-between-expert-feedback-and-peer-1sp8a7ylp6

24. University of Bath. (n.d.). How to evaluate journal articles and websites. Retrieved from https://www.bath.ac.uk/guides/how-to-evaluate-journal-articles-and-websites/

25. University of Southern California. (n.d.). How academic peer reviews are conducted generally speaking. Retrieved from https://scalar.usc.edu/works/the-art-of-academic-peer-reviewing/2-how-academic-peer-reviews-are-conducted-generally-speaking#:~:text=Peer%20reviewers%20are%20drawn%20from,a%20candid%20and%20polite%20way.

26. University of Texas Libraries. (n.d.). Retrieved from https://guides.lib.utexas.edu/c.php?g=723268&p=7188396

27. University of Toronto. (n.d.). Peer review. Retrieved from https://guides.library.utoronto.ca/peer-review

28. University of Toronto. (n.d.). Peer review. Retrieved from https://guides.library.utoronto.ca/peer-review

29. University of Toronto. (n.d.). What's the difference between scholarly and peer-reviewed articles? Retrieved from https://onesearch.library.utoronto.ca/faq/whats-difference-between-scholarly-and-peer-reviewed-articles#:~:text=Not%20all%20scholarly%20articles%20are,journals%20are%20high%20quality%20scholarship.

30. Verkhovna Rada of Ukraine. (1995). Закон України Про наукову і науково-технічну експертизу. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/51/95-%D0%B2%D1%80#Text

31. Verkhovna Rada of Ukraine. (2015). Закон України Про наукову і науково-технічну діяльність. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19#Text

32. Walden University Library. (n.d.). Retrieved from https://academicguides.waldenu.edu/library/verifypeerreview

33. York University. (n.d.). Conflict of interest in peer review. Witness: The Canadian Journal of Visual & Critical Studies. Retrieved from https://witness.journals.yorku.ca/index.php/default/COI#:~:text=Any%20interest%20or%20relationship%2C%20financial,authors%20describe%20in%20their%20manuscript.

Науково-практичне видання

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ
ДЛЯ ВИКОНАВЦІВ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ І РОЗРОБОК ТА РЕЦЕНЗЕНТІВ ЩОДО ЗДІЙСНЕННЯ ВІДКРИТОГО ВІДПОВІДАЛЬНОГО РЕЦЕНЗУВАННЯ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Формат: PDF. Об'єм даних 580 КБ.
Інтернет-адреса видання: http://www.uintei.kiev.ua/page/ekspertam

Редакція: ДНУ «Український інститут науково-технічної експертизи та інформації» (УкрІНТЕІ),
03150, м. Київ, вул. Антоновича, 180. Тел. (044) 521-00-10, e-mail: uintei@uintei.kiev.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 5332 від 12.04.2017 р.